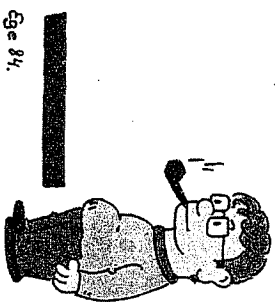

OLE TOGEBY

SPROGLIGE TESTS

Dette er en sprogest: Kig på billedet og sig hvad du ser! Hvis du siger at det er en *mand*, får du 2 point af 3 mulige, og svarer du på dette niveau hele vejen igennem testen, vil dit sproglige niveau blive bedømt som middel for en seksårig, og under middel for en syvårig. Læs i artiklen hvordan.

Der er i uddannelsessystemet brug for prøver der kan diagnosticere elevernes standpunkt i et fag, så man kan give dem undervisning på det niveau som passer til dem – uafhængigt af deres alder og sociale forhold. Dette er nyttigt nok, og sådanne prøver foretages overalt i landet af læsepædagogerne, som blandt andet bruger den test af Bo Ege som er citeret i sin fulde udstreckning efter artiklen.

I denne artikel vil jeg prøve at teste testen, for at se hvad det er for en sprogopfattelse den bygger på, og overveje hvilke virkninger brugen af denne test kan have i uddannelsessystemet. Så vidt jeg ved bruges Bo Eges test stadigvæk, både til ensprogede danske børn og til tosprogede børn i Danmark.

Så vidt man kan se på den reviderede standardtabel, er denne bygget op statistisk, dvs. man har prøvet et vist antal børn og dernæst skrevet aldersgruppernes gennemsnit ned i tabellen. Inden for hver aldersgruppe er det så en variation fra I til V. Hvorledes disse grupper er fremkommet er ikke klart fra materialet, men det er sandsynligt at børnene er blevet rangordnet i de V kategorier på grundlag af en anden test, som sandsynlig også har et statistisk udregnet normal.

Disse statistiske resonnementer skal jeg ikke komme nærmere ind på her; jeg vil koncentrere mig om pointgivningens mellem alternativerne til hvert billede og overveje hvilke faktorer der kan tænkes at spille en rolle for barnets valg i testsituationen.

Testen fungerer på den måde at hvis barnet til det første billede

svarer *hund*, får det 2 point, svarer det *gravhund*, får det 3 point, og svarer det *hvalp*, *vovse*, *vov*, *vovhund*, får det 1 point, og svarer det noget helt andet, får det ikke nogen point, men procenttallet for afvigende svar deles med to og lægges til pointtallet (hvilket giver lidt over 2 point per afvigende svar).

Bo Eges test

Der er flere underlige og påfaldende ting ved Bo Eges test. Det første er at tegningerne er konstruerede således at deres forkusning ligger andre steder end svarbatteriet ladet ane; man kan ganske simpelt ikke se hvad de skal forestille. Fx er det klart at der ikke er tale om *vilde dyr*, men om en zoo; vilde dyr er ikke spærret inde. På samme måde er det klart at der er afbildet et T-kryds og hverken *huse* eller en *by*.

For det andet er tegningerne så barnagtige at det kan være svært at finde det rette stilje når der er stilistiske varianter at vælge imellem. Når man fx skal vælge mellem *herre*, *mand* og *far*, og mellem *kvinde*, *dame* og *mor*, ville jeg vælge *mand* og *dame*, for det er det børn siger, og dette er helt tydeligt tegninger for børn. På samme måde ville jeg mene at *vovse*, *mis* og *futtog* er de ord der passer bedst til tegningernes stil.

For det tredje er det ejendommeligt at det slet ikke overvejes at der på nogle skal svares med et substantiv, fx *so*, *gravhund*, mens det der med andre skal svares med et adjektiv, fx *arvig*, *glad*, mens det ved atter andre trækker ned hvis barnet svarer med et verbum, fx *stikker*. Helt absurd er det at det trækker ned ved billedet af den sure dreng at sige *dreng*. Nu har vi jo ellers fra de foregående tegninger vænnet os til at vi bare skal sige hvilket primærkategori standen på billedet hører til.

For det fjerde er de forskellige pointsgivninger ganske uegale; ved nogen skal man helst vælge underbegrebet, fx *siamesekat*, mens man ved andre skal vælge en bestemt stilistisk variant, fx *herre* og *kvinde* (som heller ikke indbyrdes er samme stilje), og ved atter andre er det forkerte bøjningsformer der trækker ned: *ander* – *ænder*.

For det femte er der tydelige sociale skevheder; forskellen på en *siamesekat* og en *perskat* (er der noget der hedder det?) er ikke

just vigtig eller bevidst i 99% af danske hjem. Og folk der over for deres børn kalder en lille tyknavet mand i shipovet for en *hærr*, må vist have meget stærke sociale ambitioner.

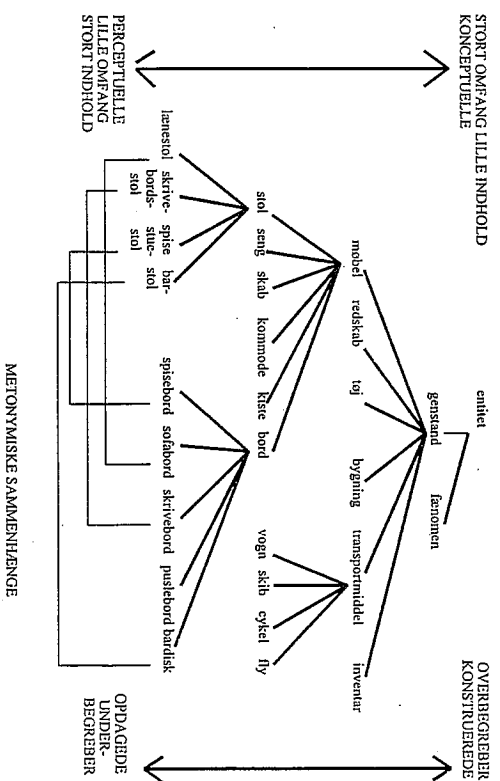
For det sjette er instruktionen mildest talt mangelfuld; det forklæres omhyggeligt at der ved de sidste tre billeder skal svares med overbegreber, men det forklæres ikke at der ved de første skal svares med underbegreber. Det kunne man jo ellers sagtens have gjort. Det er om disse underbegreber, der giver høje point, resten af denne artikel skal handle.

Underbegreber

At ordet *gravhund* giver flere point end ordet *hund*, må beskrives således at underbegreber giver flere point end overbegreber (eller end det prototypiske primærbegreb). Således kan man også beskrive pointene for ordparrene: *slansekædet* – *kat*, *so* – *gris*, *jeep* – *bil*, *fiskekutter* – *båd*, *lokomotor* – *tog*, *seksløber* – *pistol*, *hængelås* – *lås*, *kaktus* – *blomst*, *villaer* – *huse*.

Man må antage at alle vores begreber er ordnet taksonomisk i forhold til hinanden som overbegreber, underbegreber og sidebegreber. Kategorier eller begreber kan enten defineres ved deres omfang (ekstension), dvs. ved opregning af hvilke eksemplarer og, hvilke typer af eksemplarer de omfatter, eller ved deres indhold (intension), dvs. ved definition. Begrebsomfanget af begrebet 'bord' kan være: 'anrethorbe', 'arbejdsborbe', 'brideborbe', 'klapborbe', 'køkenborbe', 'natborbe', 'pusleborbe', 'rulleborbe', 'skriveborbe', 'sofaborbe', 'tegneborbe', 'bardske'. Begrebsindholdet af begrebet 'bord' bestemmes ved en definition med nærmeste art og adskilende kendetæner: 'et møbel' & 'med ben hvorpå der ligger en plade' & 'bruges til at sidde eller stå ved' (hvor definitionens forskellige dele adskilles med tegnet '&').

Kategorier indgår altid i et system sammen med andre begreber, som de står i bestemte typer af relationer til. I taksonomien er der specielt tale om tre relationer som andre begreber kan stå i i forhold til et givet begreb: overbegreb, sidebegreb og underbegreb. Hvis man går ud fra kategorien 'bord', er overbegrebet 'møbel', sidebegreberne 'stol', 'seng', 'skab', og underbegreberne 'spisebord', 'anrethorbe', 'skrivebord' osv.

Taksonomiens pyramideform er en konsekvens af begrebsomfanget og begrebsindholdet; overbegrebet er i definitionen den nærmeste art, og sidebegreberne adskiller sig fra begrebet på grundlag af de adskillende træk. Alle overbegrebets træk arves til underbegreberne (gennem den nærmeste art-delen i definitionen). Begrebet 'et møbel' kan defineres som 'genstand' & 'større og flytbar' & 'som bruges ved indretning af rum'. Når man derefter definerer 'et bord' som 'et møbel' & 'med ben hvorpå der ligger en plade' & 'bruges til at sidde eller stå ved', kommer definitionen af 'møbel' til at indgå som en del af definitionen på 'et bord'. Derfor har underbegreber større begrebsindhold end overbegreberne.

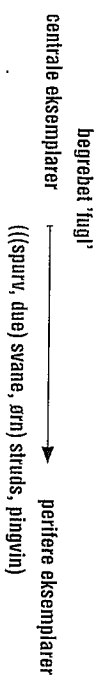
Omvendt med begrebsomfanget: alle underkategorier er elementer i overkategorien, men ikke alle elementer i overkategorien er elementer i underkategorien: alle 'borde' er en slags 'møbel', men ikke alle 'møbler' er 'borde'. Derfor har overbegreberne større begrebsomfang end underbegreberne.

Prototyper

Ved hver eneste ytring vil i princippet sprogbrugers verdensbillede blive assimileret til den taksonomi som sproget tilbyder, og samtidig vil sprogsystemet blive akkomoderet (kalibreret) i forhold til den nye situation som det skal bruges til at beskrive. Det bety-

der at begrebsdannelsen ikke foregår således at sprogrbrugeren ser efter om en genstand i verden nu passer til definitionen med nærmeste art og adskillende kendemærker af begrebets indhold (dets intension), men vælger betegnelsen for det begreb som mest ligner prototypen på begrebets omfang (dets ekstension).

Det forudsætter at sidebegreberne er organiseret som et felt med en prototypiske kerne og en række mindre typiske periferiske eksemplarer. Prototypen på begrebet 'en fugl' er således 'spurv' eller 'due', mens 'svane' og 'havørn' er mindre typiske, og 'struds' og 'pingvin' er helt marginale. Denne begrebsorganisering med kerne og periferi kan noteres på følgende måde:

Ved at bede folk give et eksempel på et overbegreb til et givet begreb kan man statistisk udregne graden af underbegrebernes prototypikalitet. Ved en undersøgelse i USA var begreberne i begrebsomfanget af ordet *møbel* organiseret på følgende måde (mange af eksemplerne er udeladt, og nogle oversættelser er pro-blematiske):

(((((stol) sofa) briks) bord) seng) natbord) huffet) lampe) klaver) pude) vase) telefon)

I eksemplet *møbel* hvor der ikke er nogen videnskabelig definition på begrebet, kan man ikke præcis afgøre hvilke eksempler der hører med til begrebet, og hvilke der ikke gør. Jeg har med fed angivet hvor grænsen efter min mening går.

Man må forestille sig at sprogrbrugeren stillet over for en ukendt genstand i en stue, fx et nodestativ, afgør om det er et møbel, noget inventar eller et redskab, på grundlag af genstandens lighed med de mest prototypiske møbler, 'stol', 'sofa', 'briks' (couch), og det mest prototypiske inventar, 'lampe', 'reoler', mens ligheden med mere perifere eksemplarer af kategorierne ikke spiller nogen rolle.

Primærbegreber

I abstraktionspyramiden kan ét niveau, nemlig det der ligger ca. i midten, beskrives som primærniveauet, som underbegreberne er specifikationer i forhold til, og overbegreberne abstraktioner eller generaliseringer i forhold til. Fx er 'fugl' primærniveauet, mens 'krybdyr' er en mere konstrueret generalisering, og 'due' er en opdaget specifikation.

Teorien om primærniveauet hviler på den tanke at der på overbegrebernes niveau er større forskel end lighed mellem sidebegreber, at der på underbegrebernes niveau er større lighed end forskel mellem sidebegreber, og at der på primærbegrebernes niveau er en vis balance mellem forskelle og ligheder mellem sidebegreberne. Dette kan illustreres ved følgende diagram:

EKSEM	ART	ADSKILLENDE KENDTEMERKER			
		# større	& flytbar	& til indretning af rum	
møbel	genstand	& større & flytbar & til indretning af rum			
bord	genstand	& større & flytbar & til indretning af rum		# med ben & hvorpå der sidde eller stå ved	& til at
spisebord	genstand	& større & flytbar & til indretning af rum		& med ben & hvorpå der ligger en plade & til at sidde eller stå ved	
NÆRMESTE ART				ADSKIL. KENDTEMERKER	

Det er en funktion af taksonomiens organisation at det må være således, for overbegrebets adskillende kendemærker nedarves som træk ved den nærmeste art på niveauet neden under. Når man går ned i systemet, bliver beskrivelsen af nærmeste art altså større og større, mens de adskillende træk får en stadig mindre variationsbredde, og til sidst reduceres til stilistiske forskelle.

Primærbegreberne er i sprogets leksikon oftest monomorfematiske og oftest arveord, fx *stol*, *seng*, *bord*, *skab*, mens overbegreberne ofte er afledte og ofte låneord, fx *møbel*, *red-skab*, *byg-ning*, *inventar*, og underbegreberne oftest er komposita: *læne-stol*, *spise-stue-stol*, *spise-bord*, *skrive-bord*.

Primærbegreberne er dem de voksne lærer deres børn som de første; når barnet peger på naboens skottehund Balder og spørger *Hvad er det?*, så siger man hverken *Det er Balder*, *Det er en skottehund* eller *Det er et pattedyr*. Man siger: *Det er en hund*.

Opdagede og konstruerede kategorier

Kategorier og taksonomier er sammen med tid og rum transcendentale forudsætning for tænkning; man kan ikke have tanker undtagen det er tanker om kategoriserede processer og genstande i tid og rum. Kategorier er forudsætningen for representation af en sanset eller omtalt situation, og fungerer som formidling mellem sansning og sprog. Man må antage at alle levende organismer reagerer på deres omverden på grundlag af kategoriserede sanseinput, men også at menneskets taksonomier på grund af sproget er meget større og mere komplekse end dyrenes. Tanketableauer med konfigurationer af processer og tilstande mellem genstande kan nemlig både være resultatet af folkingen af meningen med en sproglig tekst og produktet af en sansning. Og man kan så at sige i bevidstheden sammenligne de to repræsentationer, det som kan kaldes oplevelse af evidens eller sandhed.

Kategorisystemerne udvikler sig og vokser i det enkelte menneskers første udviklingsår i takt med at sproget og evnene til at overleve i omverdenen udvikles. De første kategorier opdages og indlæres, mens de senere kategorier snarere dannes og konstrueres. I dagligsproget anvender man kategorierne til at kommunikere tanker til hinanden, i videnskaben og kunsten konstruerer og bearbejder man kategorierne for at opnå erkendelse. Opdagede og konstruerede kategorier kan ses som to poler hvorimellem de forskellige kategorier og taksonomier befinder sig. Disse beskrivelser kan sammenfattes i følgende skema:

opdagelse og indlæring af kategorier		konstruktion og dannelse af kategorier	
med	kriterielle træk	definerende træk	
med	individuelle, evt. ideosynkratiske fløsede kanter	fælles for alle sprogbrugere	
er bestemt af	på grundlag af prototypiske træk variation i verden	skarpe afgrænsninger ved hjælp af art og kendetegner	
på grundlag af	sammenhæng i verden de forskellige som er størst og har virkning i verden	organismens indlæringsbetingelser de forskelle der gør en forskel for organismen	
kanterne	konkrete, funktionelle og manifesterede træk	abstrakte, formelle og latente træk	
kategorityper	genstande og egenskaber	temporale kategorier	
kriterierne	disjunktive kategorier (familieligheder, enten nogle træk eller andre eller begge)	konjunktive kategorier (mange træk samtidig) relationelle træk (dvs. relationer mellem træk)	

Det er klart at børns taksonomier først består af lutter primærebegreber, dvs. begreber på kun et niveau i pyramiden, og at de senere opdager stadig flere underbegreber og konstruerer stadig flere overbegreber – når de har brug for det. Og det ville selvfølgelig være meget nyttigt at vide hvorledes børnenes begrebstaksonomi ser ud og udvikler sig – for hvorledes børnene tænker, ikke så meget for deres sprog. Problemet med Bo Eges test er blot at den på ingen måde får barnet til at bruge de overbegreber som de eventuelt måtte kunne.

Kommunikationssituationen

Det der afgør hvad en sprogbruger vælger i en givet kommunikationssituation, er ikke deres kendskab til underbegreberne eller overbegreberne, men deres forestilling om hvor den pågældende genstand er i modtagernes bevidsthed. Princippet om relevans siger at afsenderen benævner genstande i en formulering der ikke er stærkere end nødvendigt for genkendelighed, og meddeler informationer med en formulering der ikke er svagere end tilstrækkeligt for relevans.

I testsituationen kan barnet hverken opfatte at det benævner noget genkendeligt som udgangspunkt for en meddelelse (for modtageren sidder jo og peger på genstanden), eller at det meddeler noget (for barnet ved jo godt at modtagerne ved hvad det er der er på tegningen). Det er jo faktisk en prøve hvor modtageren blot har udløst sprogligt materiale fra afsenderen til at vurdere ordforrådet. Og det er sikkert at barnet ikke i situationen har nogen grund til at vælge underbegrebet frem for primærbegrebet eller overbegrebet, for det skal jo ikke diskrimineres mellem forskellige typer af hunde eller forskellige typer af katte. Derfor ville det da også være direkte uhensigtsmæssigt i situationen at vælge underbegrebet; det burde give lavere point fordi det ikke er i overensstemmelse med situationen.

Det er sandsynligt ud fra tabellen at børn i testen vælger flere og flere underbegreber jo ældre de bliver. Det kan kun skyldes at de bliver mere og mere klar over hvad det vil sige at være til prøve, og hvad de antager at den voksne gerne vil høre. Testen måler således – på dette punkt – ikke hvor gode børnene er til at bruge spro-

get, men hvor gode de er til at gå til sproglest, og resultaterne kan ikke bruges til noget som helst i den virkelige verden – heller ikke i skolen. I bedste fald er det spildt ulejlighed. Den diagnostiske værdi nærmer sig stærkt nul. Børn der scorer højt, kan være stereotype dengsebørn, og børn der scorer lavt, kan netop være dem med sproglig fantasi og bedre situationsforståelse. Testen måler ganske simpel ikke børnenes begrebskatalogi.

Værre er det når testen bruges diagnostisk som grundlag for videresending af børnene til skoler og klassetrin. I så fald vil prøven føre til fejldiagnosticeringer, anbringelser på forkerte klassetrin. Især vil testen fejllacere børn med dansk som andetsprog, fordi den lægger så meget vægt på kendskab til prøvesituationen. Det der tæller mest er viden om hvad det er den voksne forsøgsleder gerne vil høre, og hvis man ikke har stødt på sådanne skoleprøver før, er det ikke til at gætte.

Man må håbe at Bo Eges testmateriale ikke står alene, men at talepædagogerne der udfører sprogtæstene, bruger deres sunde fornuft i stedet for dette vildledende materiale.

Litteraturliste

Bo Ege: *Sproglig test I. Revision 1998*. Special-pædagogisk forlag
 Rosch, Eleanor, C.B. Mervis, W.D.Gray, D.M.Johnson and P. Boyes-Braun,
 1976: Basic Objects in Natural Categories, i *Cognitive Psychology* 8, p. 382-439.
 Taylor, John R. 1995: *Linguistic Categorization*, Oxford: Clarendon Press
 Tøgeby, Ole (skal udkomme 2003): *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglær*.

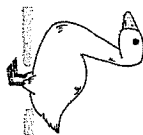
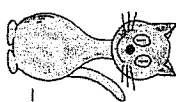
Bo Ege
Sproglig Test I
 Revision 1998.
 Specialpædagogisk forlag.

REGISTERINGSARK Sproglig test I. Revision 1998
 Falder barnets svar inden for ordene nævnt nedenfor – understreges ordet. Falder svaret udenfor, noteres det i rubrikken for afvigende svar. Hvis barnet ikke svarer, sættes minus.
 (afvigende svar % = point $\times$ 2).

REVIDERET STANDARDTABEL udarbejdet 1985 p.g.a. stikprøver

alder	I	II	III	IV	V
3:0	-23	24-26	27-32	33-35	36-
3:6	-25	26-29	30-35	36-38	39-
4:0	-27	28-31	32-37	38-41	42-
4:6	-29	30-32	33-38	39-42	43-
5:0	-31	32-35	36-40	41-45	46-
5:6	-33	34-39	40-42	43-46	47-
6:0	-35	36-41	42-45	46-47	48-
6:6	-36	37-42	43-47	48-49	50-
7:0	-38	39-43	44-48	49-50	51-

III. 2 Prøvebilleder

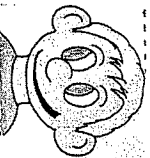
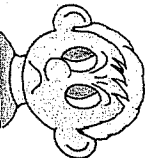

3: gravhund
2: hund
1: hvalp-vovse
vov-vovhund

stanesekat
kat
kattekilling-mis
missekak

so
gris-svin
øf-øgris-øfter
hund-ko

gås-svane
and-fugl
rap-stork-høne
kylling-høns

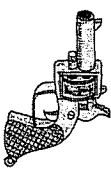
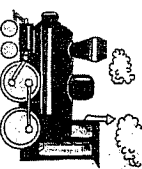
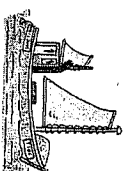
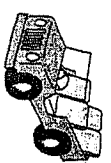

3: herre
2: mand
1: far-dreng-dame

kvinde
dame-pige-kone
mor-dreng-mand

arrig-vred
gal-sur
grim-ked af det
klovn-dreng

glad-sød
smiler-sur
klovn-dreng

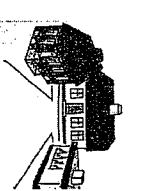
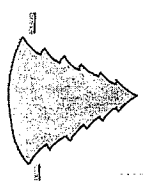
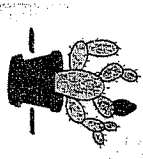
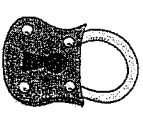

3: Jeep o. lign.
2: bil
1: ba-bi-dyr/dyt

fiskekutter-sejlbåd
skib-båd
damper-færg

lokomotiv
damplokomotiv
tog
futtog-fit-fit-tøf

seksløber-revolver
pistol-skyder
bøsse-gevær-bang

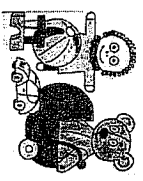

3: hængelås
2: lås
1: nøgle-nøglenul
taske nøglelås

kaktus-tidsej-urte/
pote/plante
blomst
stikker

gran/træ
juletræ
jule-telt

villaer
huse-hus-by-skole
station

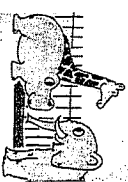
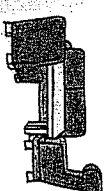
3: bestik-sølvvøj
2: flertal af alle
genstandene
1: ental

ander
and-rap-rap-
ænder/ander-
ællinger

De tre billeder anvendes
som vejledning: "Alle
de ting, du ser på
billedet her (peg rundt
om alle genstandene),
kalder man legetøj
tilsammen". Blad til
næste side og sig:
"Hvad kan du så kalde
alt det her tilsammen?"

frugt/er

grøntsager-mad
æble/r-enkelvis
benævne

3: møbler
2: stue
1: stol/e-enkelvis
benævne

vilde/ dyr
zoo-legetøj
elefant/er-enkel-
vis benævne

Camilla på 6:3 scorede 46 point og var dermed i gruppe III eller IV.